

Dansk idræt under hagekorsets tegn

Af Hans Bonde

Den 9. april 1940 blev Danmark besat. Dermed var én af de mærkeligste besættelser i moderne historie indledt. Til forskel fra andre tyskebesatte folk som hollændere, belgiere og nordmænd blev danskerne udsat for en »fredsbesættelse«, der gjorde det muligt i vid udstrækning at fortsætte, som om intet var hændt. Det mest absurde udtryk for denne situation var, at der i marts 1943 blev afholdt folketingsvalg i Danmark. Mange af samfundets institutioner kunne fortsætte næsten som hidtil, hvilket var netop, hvad de danske politikeres samarbejdspolitik tilsigtede. Herunder ikke mindst, at det parlamentariske system, som de selv levede af og for, bevaredes så vidt muligt intakt.

Var Danmark i en krigssituation? Ikke ifølge den tyske propagandaminister Goebbels, der dryssede salt i såret ved den 9. marts 1941 i den konservative avis *Nationaltidende* at hævde, at Danmark ikke hørte til de besatte lande, men derimod havde indgået en overenskomst med Tyskland. Eller med den ultrapragmatiske og efter krigen udskældte tidligere udenrigs- og statsminister Erik Scavenius' ord: hvis danskerne var i krig, var det da godt, at tyskerne ikke havde opdaget det.

I det følgende vil jeg tale om samarbejdspolitikken ud fra en erkendelse af samarbejdets påtvungne karakter. Dette hviler på en forståelse for, at et militært svagt Danmark afstod fra at risikere mange

menneskeliv, en udbombning af de danske storbyer samt en ufortøvet og konsekvent klapjagt på de danske jøder og det oven i købet på et tidspunkt, hvor nazismen endnu ikke havde vist hele sit dødningehoved i form af f.eks. jødespørgsmålets »Endlösung«.

På den anden side er det klart, at set i bakspejlet kunne det bestemt ikke bidrage til dansk selvfølelse, at Danmark sandsynligvis bidrog med over 10% af det tyske behov for fødevarer under krigen, sendte arbejdere til Tyskland, og at der officielt opmuntredes til hvervning til den tyske krigsmaskine.¹

Ét område af det civile samfund blev på forhånd højt politisk prioriteret af de nazistiske myndigheder i de besatte lande: sporten. Dermed blev idrætten i kimform et billede på besættelsestidens dilemmaer. Hitler havde i *Mein Kampf* argumenteret imod det borgerlige samfunds åndsdyrkelse og for en kraftig opprioritering af idrætten, herunder skolernes legemsøvelser.² Hitlers væsentligste instrument til at skabe Det tredje Rige var en omfattende opdragelse af det nye menneske i alle dets livsfærer. Kroppen var politisk og tilhørte staten, derfor var idrætsdyrkelse især i ungdommen ikke en frivillig sag, men et krav om idealistisk at ofre sig selv – og for de unge mænd i yderste konsekvens at ofre livet for nationen.³

Nazisterne var fra første færd klar over,

at magten over de besatte landes befolkninger gik gennem de unges ubefæstede sjæle, og denne vej gik i høj grad gennem kontrol over deres kroppe og gennem stævner, hvor besættere og besatte kunne mødes i fredelig kappestrid.

Hvad angår europæisk forskning i de tyske besættelser, bygges der på en sontring mellem en attentistisk linje, hvis mål var gennem en tilbageholdende attitude at vinde tid, og en aktivistisk, dvs. aktivt medspillende politik over for det nazistiske Tyskland, der sigtede på gennem et konstruktivt samarbejde at opnå en så høj grad af dansk suverænitet som muligt under de givne forhold.⁴

DIF under pres

Dansk Idræts-Forbund blev fra starten udsat for et voldsomt pres fra besættelsesmagten. Den tyske besættelsesmagt var interesseret i at få det tyske samkvem med dansk idræt på skinner umiddelbart efter 9. april 1940. Den højeste politiske autoritet i Danmark fra tysk side, gesandt von Renthe-Fink, lagde gang på gang pres på sportens topledelse for at få genoptaget samkvemmet med Tyskland. Ved venskabelige idrætsstævner mellem danskerne og deres besættere kunne von Renthe-Fink demonstrere, at der var tale om en fredsbesættelse med tryk på fred. Dertil kom, at det danske udenrigsministerium ikke ønskede belastninger af samarbejdet med tyskerne på grund af idrætten.

For DIF var målet at undgå at provokere besættelsesmagten, men samtidig at undgå direkte tysk indblanding i dansk idræt. I starten lykkedes det for DIF at føre en henholdende linje. En planlagt boksekamp mod Tyskland tre dage efter besættelsesdagen blev således aflyst på foranledning af DIF's formand. DIF besluttede umiddel-

bart efter også at standse samarbejdet med alle krigsførende nationer i det fromme håb fortsat at kunne dyrke idrætssamkvem med Sverige. Efter indgriben fra det danske udenrigsministerium ændredes ordlyden 17. april 1940 til, at alt samkvem med udlandet skulle ophøre.

Allerede få dage efter mødte gesandt von Renthe-Fink i egen person op i det danske udenrigsministerium for at klage over beslutningen. Dette blev begyndelsen på et langvarigt pres fra von Renthe-Finks side for at få idrætssamkvemmet mellem Danmark og Tyskland i gang. Men DIF's formand, general Castenskiold, stod fast på beslutningen. Der var imidlertid også initiativer i gang på lokalt plan med henblik på, at danske og tyske hold kunne mødes. Fra lokal tysk side var der utilfredshed med de hindringer, der blev lagt i vejen for sådanne arrangementer. Det viste sig imidlertid, at Castenskiold ikke så noget problem i denne type mere lokalt prægede arrangementer og uofficielle landskampe uden den større ydre ramme af pomp og pragt og store sammenstimlinger af tilskuere, som de officielle landskampe gav anledning til.

Von Renthe-Fink arbejdede ufortrødent videre på at få ophævet forbudet, blandt andet ved at bearbejde den danske udenrigsminister P. Munch. Løsningen blev, at DIF skulle forsøge at arrangere en kamp mod en neutral nation som Sverige, hvorefter det ville virke mindre politisk belastende at spille mod Tyskland. Den 8. juli 1940 var den ultrapragmatiske Erik Scaenius blevet udenrigsminister, og det måtte nu formodes, at det danske udenrigsministerium i endnu højere grad ville støtte en normalisering af idrætslivet under de givne forhold. Den 5. august ophævede DIF da også forbudet. En beslutning der efter alt at dømme blev generelt positivt

modtaget af de danske idrætsledere, som ønskede at holde dansk idræt i gang, herunder det økonomiske kredsløb. Og af et dansk idrætspublikum, der tydeligvis fortsat var imponeret af de tyske idrætsfolk, ikke mindst efter deres sejrige optræden ved OL i Berlin 1936.

Ophævelsen medførte i efteråret 1940 især kampe mod Tyskland og Sverige. Men også mod det tyskbesatte Norge, hvor modstanden mod besættelsesmagten ellers havde udmøntet sig i en bred afvisning af alt idrætssamkvem. Samt med det Finland, der sammen med tyskerne var i krig med Sovjetunionen. Totalt blev det til ni officielle landskampe mod Tyskland under besættelsen. Efter 1941 døde samkvemmet med tyskerne imidlertid ud bortset fra enkelte boksekampe i 1942. Dette skyldtes, at der begyndte at opstå uroligheder ved dansk-tyske kampe. Således var der spændinger ved en fodboldkamp i parken den 5. juli 1941, hvor det østrigske hold Admira spillede mod et udvalgt københavnsk hold. Det virkede provokerende på en del tilskuere, at de østrigske fodboldspillere heilede. Denne episode blev den dråbe, der fik bægeret til at løbe over i tyskernes forsøg på at få den danske justitsminister Harald Petersen fjernet, hvilket lykkedes nogle dage efter kampen. Af angst for at idrætten skulle blive et urocentrum, nedtonede DIF drastisk samarbejdet med tyskerne, hvilket tyskerne logisk nok viste sig ganske forstående over for. Der var ikke meget propagandaværdi i, at kampen mod tyske hold blev en kanal for udlevelse af antityske følelser. Efterhånden som krigen skred frem, blev tyskerne mere og mere orienteret mod krigsindsatsen, og det var ikke populært i Tyskland, at de mindre og mindre effektive tyske hold begyndte at tabe i større stil til hold fra besatte eller neutrale lande.

Alt i alt viste DIF sig umiddelbart efter

9. april rimelig standhaftig i sin fastholden af idrættens traditionelle upolitiske status over for den tyske gesandt. Men efterhånden blev ønsket om i videst muligt omfang at bevare dansk idræts omfang og niveau afgørende for en genoptagelse af samkvemmet med Tyskland. I denne beslutning blev man dog også kraftigt animeret af det danske udenrigsministerium og det tyske pres. Det forbliver dog et åbent spørgsmål, i hvilket omfang idrætslederne »aktivistisk«, altså uden at være blevet direkte opfordret hertil af tyskerne, selv tog initiativ til (lands)kampe.

DIF's holdning var langt fra heroisk, men en logisk følge af samarbejdspolitikernes forsøg på så vidt muligt at undgå at provokere tyskerne og bevare de danske organisationer på egne hænder. DIF's linje med ikke at ville blande politik og sport udgjorde en form for skyklapper, der i besættelsessituationen medførte, at tyskerne i slutningen af 1940 og i 1941 fik en betragtelig propagandagevinst ud af samspillet med det lille konfliktsky land. Det dansk-tyske samkvem blev dog efterhånden hæmmet ved aktiviteter fra neden i form af danske idrætstilskueres stadig mere udfordrende optræden over for besættelsesmagten.

»Danmarks Ungdomsforbund«

Den verdenskendte og notorisk højreradikale gymnastikpædagog Niels Bukhs forslag fra 1940 om et »Danmarks Ungdomsforbund« er et eksempel på et højst aktivistisk forsøg på at tækkes tyskerne uden at være presset hertil. Bukh og hans gymnastikhold var frem for alt repræsentanter for det landlige Danmark, som hans gymnastik var rundet af. Det danske landbrug var en stærk kulturel og økonomisk faktor i mellemkrigstiden og stod for en selvstæn-

dig organisering af idrætten i flere forbund. Ikke mindst gymnastik stod på programmet som landboernes særlige kropskultur, som Niels Bukh havde gjort berømt gennem sine mange oversøiske turneer til Østen, Nordamerika, Sydamerika og Sydafrika.

Bukhs gymnastik er et eksempel på, hvor stærk en rolle idrætten kan spille i nationaldyrkelsen. Med ham blev forbindelsen mellem gymnastik og danskhed for alvor løftet op på et nationalt plan. Det var altså en mand med en betydelig national pondus og international reputation, som meldte sig på den politiske scene i 1940, hvilket gav hans planer en mulighed for opbakning i Danmark og derved en farlighed, som slet ikke var det lille danske nazistparti forundt.

Bukh havde i besættelsens første år besøg på sin skole af hele den øverste politiske og militære tyske ledelse i Danmark. Han indgik i den nazistiske propaganda i Tyskland, idet han medvirkede til at legitimere besættelsen og – med den pondus hans internationale berømmelse gav ham – at rose den nazistiske verdensanskuelse.

Bukh var opført som ungdomsminister på en hemmelig »ministerliste« med 12 ministerier, som den tyske presseattaché Gustav Meissner havde udfærdiget til den tyske gesandt von Renthe-Fink den 13. september 1940.⁵

For en nutidig betragter forekommer det logisk, at Tysklands besættelse af Danmark måtte medføre en samling om det danske demokrati. Men det tyske overfald 9. april 1940 kunne også – ikke mindst på den yderste højrefløj – opleves som det definitive dødsstød mod demokratiet. Ikke nok med at demokratierne gennem 1930'erne ikke kunne fremvise den samme enighed, nationale stolthed og økonomiske stabilitet som de fascistiske diktaturer i Tyskland og

Italien. Men de lod sig også fejlt løbe over ende, da den endelige styrkeprøve kom. I denne situation kunne det eneste solide værn for dansk suverænitet forekomme at være en samling og organisatorisk effektivisering, der kunne matche, hvad de fascistiske diktaturer tilsyneladende kunne opbyde. Niels Bukhs forslag til et ungdomsforbund og modtagelsen heraf i den borgerlige opinion kan ses som et eksempel på et antidemokratisk svar på den tyske besættelse.

Ved et møde i København den 15. august 1940 besluttede lederne fra to landlige ungdomsforbund at henvende sig til Niels Bukh, der var i København. De to formænd lagde nu initiativet i hænderne på Bukh, der mandag den 19. august arrangerede et møde med alle de landlige ungdomsledere.

Formanden for det radikalt orienterede De Danske Gymnastikforeninger afslog på trods af Bukhs indtrængende opfordring i første omgang at deltage i mødet. Skriver besluttede dog alligevel at deltage, efter at være blevet ringet op af sin radikale partikammerat, undervisningsminister Jørgen Jørgensen, som sagde, at *»det var absolut nødvendigt, at jeg deltog i nævnte møde«*.

Bukh sagde nu ifølge Skriver, at tyskerne havde fortalt ham, at *»danskerne var et rent arisk folk, og at danskerne derfor i det nye Europa kunne komme til at køre i luksusvogn – eller i arbejdsvogn«*.⁶ Skriver svarede, at han foretrak *»arbejdsvognen, for det var nok den danske vogn«*, og han spurgte Bukh, om det var *»tyskerne, der har foreslået, at dansk ungdomsarbejde skal ensrettes?«*⁷

Niels Bukh redegjorde nu for sit forslag til Danmarks Ungdomsforbund. Skriver indvendte, at det planlagte ungdomsforbund skulle tage sig af områder, som *»man jo også havde hjemmene og skolerne til at*

tage sig af«, hvortil Bukh svarede: »Der-
som vi ikke handler nu, vil tyskerne gøre
det«. Bukh beskrev dernæst sine intention-
er om at skabe et monopol på dansk ung-
domsarbejde. Han var overbevist om, at
»vor statsledelse vil forstå det betimelige i,
at dette forbund må være Danmarks eneste
statsanerkendte og statsunderstøttede – i
hvert fald på landet«. Niels Bukh foreslog,
at Danmarks Ungdomsforbund »eventuelt
kunne blive led i et »Nordens Ungdomsfor-
bund««, hvilket forekommer bemærkelses-
værdigt på baggrund af, at Norge også var
besat og under direkte nazistisk styre.⁸

Ud over de fire formænds egne forbunds
ca. 130.000 medlemmer ønskede Bukh på
længere sigt at integrere Dansk Vandrelaug,
Dansk Idræts-Forbund, arbejdernes idræts-
organisationer og det socialdemokratiske
børnekorps. Mere bemærkelsesværdigt var
en konkretisering af, at Bukh virkelig øns-
kede at integrere meget brede dele af ung-
domsarbejde i Danmark, hvilket Skriver
vel knap nok havde haft fantasi til at fore-
stille sig. Bukh ville gerne have forbundet
til at omfatte »de forskellige politiske ung-
domsgrupper, der sikkert gerne nu vil med
ind i et enigt arbejde for Danmark«.⁹ Hav-
de han virkelig forestillet sig også at få den
kommunistiske og den socialdemokratiske
ungdom ind under sit tag?

Hermed havde Bukh lagt op til en
strømlining af det stærkt udviklede politi-
ske ungdomsarbejde i Danmark, oven i kø-
bet i en organisation med et antal »arbejds-
grene« med et klart militært præg inklusive
skydning og terrænsport. Hvad angår for-
slagets militære inspiration, kan Bukh ha-
ve skelet til sin ven, rigssportsfører von
Tschammer und Ostens indførelse af »Wehr-
sport« i de tyske idrætsforeninger.

I betragtning af forslagets totalitetskrav
er det paradoksalt, at planen faktisk omtal-
te demokratiske valgprincipper. Vi kan dog

ikke vide, om dette princip blev indføjet af
Bukh som et taktisk tilbagetog oven på for-
mændenes og især Skrivers kritik af hans
mundtlige forslag.

Efter mødet med Bukh advarede under-
visningsminister Jørgen Jørgensen om
Bukhs initiativ til De Ældres Råd, en kreds
af grundtvigianske højskolefolk, der stod
bag planerne om Dansk Ungdomssamvir-
ke. Dansk Ungdomssamvirke var et alter-
nativt forsøg på at organisere ungdommen
med henblik på at undgå en nazificering.
Jørgen Jørgensen var bange for, at der kun-
ne »stå andre bag Niels Bukh, tyskerne el-
ler de højreradikale store erhversfolk, der
ironisk betegnedes »rigets bedste mænd««,
og som også var i gang med planer for en
højreautoritær politisk omvæltning.

Initiativtagerne til Dansk Ungdomssam-
virke offentliggjorde nu planerne til deres
endnu ikke færdigstøbte organisation. Poul
Hjermind, der i *Socialdemokraten* betegne-
des som »formanden for Dansk Ungdoms-
samvirke«, citeredes for, at »ungdommen
har forlængst selv praktiseret den idé, der
her er tale om«.¹⁰ I dagene efter blev et op-
råd fra Dansk Ungdomssamvirke refereret
på forsiden, og enhver tanke om en op-
hævelse af organisationerne afvist, for
det »ville ikke være dansk«. Heroverfor
fremhævedes Dansk Ungdomssamvirke,
der »ikke tegner den ensrettede stræk-
march op som det store ideal«.¹¹ Også i
bondepartiet Venstres presse kan der spo-
res en afstandtagen fra Niels Bukhs planer.

Den konservative presse var imidlertid
ikke til sinds helt at droppe Niels Bukh.
Berlingske Tidende argumenterede for
Bukhs ideer, for han var

»med navn og ry [...] knyttet til dansk
ungdoms fysiske og åndelige opdragel-
se. En personlighed som hans, der for-
ener dynamik med organisationstalent

og udpræget sans for de dansk-folkelige ideer, er en af dem det falder naturligt at nævne, når dansk ungdom søger sig en leder».

Så sent som i november fortolkede en anden konservativ avis, *Nationaltidende*, Dansk Ungdomssamvirke som et ungdommens eget initiativ, der ville kunne fuldbyrdes i Niels Bukhs projekt.¹²

Valget af Hal Koch som formand for Dansk Ungdomssamvirke gjorde enhver forestilling om en integration af Dansk Ungdomssamvirke og planerne for Bukhs ungdomsforbund illusorisk. Koch blev den afgørende faktor i organisationens fortolkning af den nationale kamp som en politisk kamp for folkestyret, et synspunkt han første gang fremsatte i november 1940. Han advarede – formentlig med adresse til Niels Bukh – om, at hvis Dansk Ungdomssamvirke »bidrager til at afpolitisere ungdommen, samtidig med at man øger nationalfølelsen og stimulerer sportssansen, vil Dansk Ungdomssamvirke medvirke direkte til en nazificering af dansk ungdom«.¹³ Hermed var forbindelsen mellem demokrati og nationalfølelse for alvor sat på dagsordenen.

Niels Bukh opgav imidlertid ikke sine ideer til et ungdomsforbund. Omkring årsskiftet 1940/41 lancerede han en modificeret udgave af sit forslag, og han etablerede nu kontakt til Dansk Ungdomssamvirke, som den 13. juli 1941 holdt festmøde på den store stævneplads på hans gymnastikhøjskole for 5-6.000 mennesker. Bukh havde vel håbet, at det fælles stævne var indledningen til et mere formaliseret samarbejde med Dansk Ungdomssamvirke, hvilket ikke skete. I hvert fald var han tydeligvis aggressiv, da han i begyndelsen af 1942 over for sine elever gav udtryk for helt at have opgivet muligheden for at komme til

forståelse med sin konkurrent. Bukh fremmanede nu en tysk trussel mod Dansk Ungdomssamvirke, som hans ungdomsforbund åbenbart ville kunne demontere:

*»Når foreningerne sluttede sig helt eller delvis til 'Dansk Ungdomssamvirke', så var skinnet af samlingsvilje reddet. Naturligvis er der også andre, der kan samle dem til opmarch, men kongen vil helst, at vi gør det selv«.*¹⁴

I vinteren 1942 udtrykte Bukh en stærk optimisme vedrørende sine planer. Den har næppe været inspireret af danske kræfter, idet Dansk Ungdomssamvirke nu helt klart havde befæstet sig. I et interview fortaltes der om planerne til »den store samlende nydannelse i det danske ungdomsarbejde«. Måske skyldtes optimismen, at den danske regering efter tysk pres havde fået en ny statsminister, Scavenius, i november 1942.

Alt i alt var ambitionen for Bukh et nationalt ungdomsforbund med et statsligt garanteret monopol på hele det danske ungdomsarbejde, inklusive det politiske, med Bukh som leder, måske endog som ungdomsminister og med træning i militære færdigheder og fædrelandskærlighed. I fald det blev realiseret, var dette ikke uden risici for det danske demokrati, ikke mindst i lyset af Bukhs tyskvenlighed og ønske om Danmarks overlevelse i en europæisk blok efter en tysk sejr.

At initiativet til ungdomsforbundet blev taget af andre ungdomsledere end Bukh og i det hele taget i sin startfase nød en vis opbakning blandt danske ungdomsledere, må ses i lyset af de overvældende tyske sejre i besættelsens første tid. Stærke europæiske stater som Holland og ikke mindst Frankrig med dets »uovervindelige« Maginots befæstningslinje faldt som dominobrikker for den fremrykkende tyske krigsmagt. Og

alt tydede på tysk sejr inden for overskuelig tid. Efter alt at dømme forekom det i denne situation opportunt, også for folk der ikke på nogen måde delte Bukhs holdninger, at bruge den højreekstreme Niels Bukh som et skjold, der kunne sikre så meget autonomi som muligt for det danske ungdomsarbejde. F.eks. i tilfælde af at en strømlining af det danske samfund skulle blive iværksat fra oven som det senere skete i Norge. Når planen mislykkedes, skyldtes det for det første, at den demokratiske modstand var for stærk, for det andet at tyskerne ikke indsatte et lydregime i Danmark, men for det tredje også at Bukhs overordnede taktiske sans kom til kort i forhandlinger ansigt til ansigt. Bukh havde simpelthen at gøre med en nordisk kulturtradition for idrætslig autonomi, som han nok ikke helt forstod ud fra sine erfaringer med totale magtbeføjelser på sin egen gymnastikhøjskole.

Reaktionerne på Bukhs forslag er et lærestykke i, hvor varieret forskellige grupper i det danske samfund reagerede på besættelsen. At Bukh trods sine outrerede politiske holdninger fortsat kunne vinde opbakning helt ind i den tidlige besættelse, viser, hvor accepteret højreradikale holdninger kunne være i dele af den danske offentlighed. Kort sagt kunne man fortsat et stykke tid efter 9. april på én gang blive anset for stærkt national og stærkt antidemokratisk. Således bidrog Niels Bukh til al-sangsstemningen med store stævner i København helt indtil marts 1943, hvor han i øvrigt for sidste gang betalte sit kontingent til den tyske nazistiske propagandaorganisation Nordische Gesellschaft.

I de danske landlige idrætsforeninger kan der alt i alt observeres tendenser til aktivistisk samarbejde med besættelsesmagten. Både det konservativt orienterede De Danske Skytte-, Gymnastik- og Idrætsfor-

eninger (DDSG&I) og den radikalt orienterede De Danske Ungdomsforeninger (DDU) var aktive i de indledende faser af Niels Bukhs forsøg på at skabe et Danmarks Ungdomsforbund. Derimod var den radikalt orienterede De Dansk Gymnastikforeninger (DDG) fra starten imod og bekæmpede aktivt Bukhs initiativ. DDSG&I gik ikke med i det demokratisk orienterede Dansk Ungdomssamvirke, men fastholdt en sympati med Niels Bukhs samlingstanker. Derimod gik DDU og DDG med. Også spejderne sagde fra, da de mente, at deres målgruppe, børnene, ikke passede ind i Dansk Ungdomssamvirkes regi. Som et ekstremt eksempel på tilpasningstanken kan nævnes, at pastor Bartholdy fra KFUM &K udtalte, at organisationen også ville have en gerning at gøre, ja, *»om vi så blev opslugt og indlemmet i en fremmed stat«*.¹⁵

Heller ikke byernes idrætsorganisation DIF tilsluttede sig Dansk Ungdomssamvirke, sandsynligvis fordi Dansk Ungdomssamvirke forekom for politiserende i sin kamp for demokratiet. Og DIF havde altid søgt at holde organisationen fri af politik. Men på lokalt plan kunne der godt være opbakning. Således fra Kvindelig Idrætsforening med i 1943 over 2.000 udøvere og fra Dansk Håndboldforbund.

De landlige gymnastik- og ungdomsforeninger blev trods deres stærkt nationale retorik altså langt fra en spydspids i fronten mod besættelsesmagten. Det kunne næppe forventes, at DDSG&I som skytteorganisation ville vende sine våben mod besættelsesmagten, ej heller at de ville undgå, at besættelsesmagten fik fingre i våbnene, men DDSG&I ville end ikke underskrive protesten mod jødeforfølgelserne i oktober 1943, hvilket f.eks. KFUM&K dog gjorde.

Idræt i Europa

Hvor realistisk var de landlige idrætslederes forestillinger om selv at kunne få lov til at administrere idrætten, hvis de drejede organiseringen i højretotalitær retning? Én af de instanser, som kunne tænkes at få afgørende indflydelse på udviklingen i de besatte lande efter en tysk sejr, var SS; det ubetvivleligt største forbrydersyndikat i det 20. århundrede, ansvarlig for organiseringen af jødeudryddelserne. Ribbentrops udnævnelse som udenrigsminister i 1938 markerede denne organisations voksende indflydelse på udenrigstjenesten. Den tyske rigsbefuldmægtigede i Danmark og ledende »geopolitiske« tænker i SS, Werner Best, forestillede sig, at danskerne ved at blive strøget med hårene efterhånden ville lade sig inspirere af den nazistiske verdensanskuelse, finde frem til deres »folkeorganiske« egenart og sluttelig frivilligt lade sig integrere i det storgermanske rige.¹⁶ Kontrafaktisk kan det da heller ikke udelukkes, at denne strategi på langt sigt var lykkedes, i fald Tyskland havde fortsat sin sejrriige fremgang og vundet krigen, f.eks. ved at undlade at starte operation Barbarossa mod Sovjet. Skønt ordet »frivilligt« i så fald strækkes urimeligt langt.

Men Bests foresatte, den ubestridte leder af SS Heinrich Himmlers vision var ikke folkeorganisk, men i grund og bund pangermansk. Ganske vist var Himmler dybt fascineret af hedensk germansk-nordisk middelalder, og SS's ikonografiske univers og mandeæstetik var ud over dødningshovedet stærkt præget af nordisk runesymbolik. Selve SS-tegnet var således to identiske oldnordiske »sig-runer« ved siden af hinanden som symbol på sejr og hagekorset i øvrigt inspireret af symbolet for Thor. Men Himmler havde ingen forestillinger om den ringeste grad af nordisk

selvstændighed. Til de frivillige udlændinge i Germansk SS sagde han således uden omsvøb, at:

*»Vi opfordrer jer ikke til at vende jer imod jeres land [...] Hvad vi opfordrer jer til er, at underordne jeres nationale idealer et overlegent racemæssigt og historisk ideal: Det eneste og altomfavnende germanske rige«.*¹⁷

Også Hitler synes at have haft visse forestillinger om et Nordøsteuropæisk forbund, hvor de skandinaviske lande indgik. Det står her frit for at lade fantasien vandre i retning af Danmark som et Gau Nordmark med folkedragter, folkelig gymnastik, Bournonville-ballet, Carl Nielsen-musik, H.C. Andersens eventyr, Grundtvigs salmer, folkedans frem for jazz, eget frimærke og et protektoratshold i fodbold og måske, som en fjer i hatten, det danske monarki – med dets rødder tilbage i den »germanske« vikinge- og riddertid – bevaret. Danmark som storgermansk egnsmuseum.

Det skal dog understreges, at netop Danmark i kraft af rollen som »reklameskilt« for det tyske forsøg på at fremvise et human ansigt for alverden nok var det af de besatte lande, som havde de bedste chancer for at bevare rester af selvstændighed i det nyorganiserede Europa, men alt selvfølgelig på Førerenes nåde.

Hvis tyskerne havde vundet krigen – eller i hvert fald opnået en separatfred med kontrol over det kontinentale Europa – var der nok større sandsynlighed for, at de danske nazister ville kunne forme den ny danske idrætspolitik. Blandt de danske nazister var der planer herom. Skitserne hertil blev tegnet i januar 1941. Planen havde tydelige ligheder med de norske nazisters – National Samlings – forsøg på en nyorganisering af idrætten ud fra førerprincippet.

I Danmark skulle der under en sundhedsminister udpeges en i øvrigt navngivet »landssportsleder« med fem navngivne »departementchefer« under sig. Tre af disse, herunder en kendt leder inden for cykelsporten, bidrog med redegørelser inden for deres departementer.¹⁸ Da tyskerne ikke indsatte et Quislingregime i Danmark, blev planen aldrig aktuel.

De tyske idrætsledere gik meget langt i deres planlægning af »det ny Europa«s organisering på det idrætspolitiske område. Efter besættelsen af Belgien kom OL-administrationen i Bruxelles på tyske hænder, og tyskerne planlagde nu at flytte administrationen til Berlin, der skulle være den europæiske idræts nye metropol. Carl Diem mente, at de olympiske lege i væsentlig grad skulle bevares både i form og indhold. Den 26. juli 1940 forsvarede Diem, at »højere« og »lavere racer« under OL skulle kunne møde hinanden på sportsbanen, fordi »*man den Herrenstandpunkt der überlegenen Rasse nur dann auf Dauer durchhält, wenn auch eine Körperliche Gesundheit und Kraft dahintersteht ...*«. Da »naturfolkene« manglede de civiliseredes »*Hochstand des Geistes*«, måtte de i det store og hele formodes at tabe konkurrencen til trods for deres umiddelbare fysiske formåen. Idrættens tysk-propagandistiske kraft skulle fortsættes og forstærkes i forlængelse af Berlin-legene i 1936: »*Wir wollen Weltspiele, weil wir der Welt zeigen wollen, was wir können*«. Dog skulle kvinder ingen adgang have ved de nyorganiserede olympiske lege, der skulle hylde den individuelle mandlige præstation.¹⁹

Hitler havde ifølge sin chefarkitekt Alfred Speer også ideer om afholdelse af olympiske lege efter den tyske sejr. De skulle foregå regelmæssigt i det megalomant projekterede »*Deutsches Stadion*« i Nürnberg med 405.000 pladser. Der forly-

der intet om, at sådanne lege ville bygge på andre sportslige principper end de hidtidige,²⁰ skønt det er vanskeligt at forestille sig, at Hitler – uden som i 1936 at være presset hertil af en international opinion – ville acceptere, at sorte besejrede hans »blonde« tyskere.

For von Tschammer und Osten var den store plan, der optændte ham indtil sin død, forsøget på at oprette et »Europæisk Sportsforbund« med hovedsæde i Berlin og med ham selv som præsident. Det er sandsynligt, at Diem skulle være generalsekretær. Fra Danmark blev DNSAP's sportsfører indbudt til en europæisk konference med henblik på forbundets stiftelse. I første omgang var von Tschammer und Ostens ønskemål en nærmest komplet deltagelse af de af Tyskland beherskede lande, de endnu neutrale europæiske nationer og de europæiske aksemagter. Forbundet skulle på tegnebrættet bygges demokratisk op via princippet om »ét land, én stemme«.²¹ Von Tschammer und Osten anvendte imidlertid som argumentationsbasis for overtagelsen af sportsforbundene i de besatte lande behovet for foryngelse af ledelsen, en strategi der var helt i overensstemmelse med nazismens ungdomskult.

I praksis viste de tysk-italienske planer sig som et traditionelt imperialistisk forsøg på at overtage ledelsen af så mange internationale idrætsforbund som muligt. Med den tyske historiker Hans Joachim Teichlers ord var det hensigten, at »byttet skulle deles« nu.²² Dette skete med anvendelse af trusler og tvang. Således meddelte Diem 17. oktober 1940 til den tyske ambassade i Paris, at nu måtte Frankrigs uretmæssige forrang i den internationale sportsadministration stoppe. Han henledte mere specifikt opmærksomheden på to franske idrætsledere, der angiveligt var jøder.²³

Diems og von Tschammer und Ostens

planer for nyorganisering af den europæiske idræt var i klar overensstemmelse med von Tschammer und Ostens idræts-ideologiske indifferens og indeholdt derfor ingen forestillinger om opbygning af hverken nationalt »völkische« eller »pangermanske« kropskulturer.

Som konsekvens af von Tschammer und Ostens sygdom og død overtog Carl Diem planlægningen af idrætten i det nyorganiserede Europa. I samarbejde med den italienske idrætsledelse blev den europæiske idrætskonference nu planlagt til den 20.-28. oktober 1942 i München.²⁴ Konferencen blev imidlertid i sidste ende helt opgivet på foranledning af det tyske udenrigsministerium. Dette skyldtes sandsynligvis dels, at den forventede sejr ved Stalingrad lod vente på sig, og dels at det tyske udenrigsministerium – i hvert fald på dette kaotiske tidspunkt – ikke var villig til at afgive kompetence til konkurrerende organer i det tyske magtapparat. Dertil kom det synspunkt, især fremført af Goebbels, at det var et problem for den tyske befolknings moral, at de stadigt mere militært pressede tyskere tabte landskampe, f.eks. i stævner mod neutrale lande.²⁵

Det bidrog heller ikke til den nazistiske topledelses engagement i idrætsplanerne, at den tyske ungdomsfører Baldur von Schirach i midten af september 1942 med pomp og pragt lod sig kåre til europæisk ungdomsfører ved en operetteagtig konference i Wien.²⁶

Nederlaget ved Stalingrad i slutningen af 1942 forværede yderligere von Tschammer und Ostens tilstand, og den 25. marts 1943 døde han desillusioneret og kun 55 år gammel af en hjertesvækkelse, som han tilsyneladende ikke forsøgte at modstå. Goebbels holdt den af Hitler forordnede statsbegravelse.²⁷

Idrætsstrejken

For at forstå det særlige ved den danske idræts reaktionsmønstre under besættelsen kan der drages sammenligninger med norsk idræt, der blev udsat for en helt anderledes hård besættelsespolitik. Der blev udnævnt en idrætsfører, og hele den norske idræt søgtes organiseret efter førerprincippet. De norske ledere reagerede ved at opfordre til »idrætsstrejke«, hvilket blev fulgt bredt besættelsen ud. I det hele taget blev det norske idrætslivs reaktion på nazifiseringsforsøget et mønstereksempel for de organisationer, der senere forsøgte nazificeret. Mange idrætsfolk dyrkede idræt »illegalt« i skov, bjerge og udkantsområder. Og idrætten blev en væsentlig rekrutteringskilde til Milorg, den militære gren af modstandskampen.²⁸ I Danmark derimod fortsatte det daglige idrætsliv stort set som normalt, oven i købet med en pæn medlemsfremgang, men dog præget af det nedtonede internationale samkvem og rationeringen på brændsel, der under de hårde kuldevintre medførte uopvamede idræts-sale over hele landet.

Ofte krymper danskere sig i sammenligning med de heroiske nordmænd, men faktisk sagde og gjorde mange norske idrætsledere stærkt fortrydelige ting, så længe de endnu håbede på at opnå en blød besættelse à la Danmark. Sydnorske idrætsfolk genoptog således deres hobby, endnu mens der foregik kamphandlinger i Nordnorge. Og lederen af det store norske arbejderidrætsforbund argumenterede i et brev til den øverste tyske politiske leder i Norge, Terboven, for, at arbejderidrætten havde mange organisatoriske ligheder med nazisternes sportskoncept.²⁹ Selvfølgelig i et håb om overlevelse i et tyskdomineret Norge. Noget kunne altså tyde på, at de norske idrætsfolk havde bøjlet nakken, hvis

de havde fået chancen for en besættelse med fløjlshandsken. Om de danske idrætsfolk omvendt i lighed med de norske ville have sat sig til modværge i tilfælde af en hård besættelsespolitik, er umuligt at svare på.

Efter krigen stod danskerne med et nogenlunde intakt idrætsapparat og kunne da også slå Norge 4-2 i en landskamp i Idrætsparken august 1945. Danskerne undgik også stort set den opslidende og grøftegravende udrensning i idrætsfolkenes rækker, som nordmændene gennemførte, blandt andet af de folk, der havde dyrket idræt »legalt« under besættelsen.³⁰ Dog gennem-

førte De Danske Ungdomsforeninger en vis udrensning i egne rækker, hvorimod DIF skyndte sig at tænke fremad. Til gengæld stod dansk idræt tilbage med det ikke særligt smigrende faktum, at den etablerede sportsverden i begyndelsen af besættelsen havde givet tyskerne en stor propagandagevinst gennem det dansk-tyske idrætssamkvem. Og efter befrielsen arbejdede den nye bonderegering Knud Kristensen på at få den danske landbokulturs stolthed, Niels Bukh, manøvreret gennem retsopgørets skær. Men det er en anden historie.³¹

Noter

1. For en nyere nuanceret introduktion til besættelsestiden se H. Kirchhoff, *Samarbejde og modstand under besættelsen* (Odense, 2001).
2. A. Hitler, *Min kamp*, bd. 2 (København/Oslo, 1934), s. 44-51.
3. J.A. Mangan (red.), *Shaping the Superman, Fascist Body as Political Icon – Aryan Fascism* (London, 2000), passim.
4. Jf. H. Dethlefsen, »Mellem attentisme og aktivisme – Synspunkter på den politiske kollaboration 1939-43« I: *Historisk Tidsskrift*, bd. 89, nr. 1, s. 88-90.
5. Von Renthe-Fink, *Handakten*, pk. 301-307, *Auswärtiges Amt, SS-kontorer mv., RA. Jf. Fædrelandet*, 2/1 1941.
6. *Politiundersøgelse af Niels Bukh, 1945/46*, Landsarkivet i Odense, Svendborg Politimester, 1945, opklarede F-sager, 620, samtale med P.J. Skriver.
7. *Ibid.*
8. *Ibid.*
9. *Årsskrift for Gymnastikhøjskolen* (Ollerup, 1940), s. 101-103.
10. *Socialdemokraten*, 2/9 1940.
11. *Socialdemokraten*, 3/9 og 4/9 1940.
12. *Nationaltidende*, 3/11 og *Berlingske Tidende*, 4/9 1940, jf. H. Nissen og H. Poulsen, *På Dansk Friheds Grund* (København, 1963), s. 99-100.
13. Jf. O. Korsgaard, *Kampen om kroppen* (København, 1982), s. 265.
14. *Årsskrift for Gymnastikhøjskolen* (Ollerup, 1941), s. 93.
15. Jf. Nissen og Poulsen (1963).
16. U. Herbert, *Best, Biographische Studien über Radikalismus, Weltanschauung und Vernunft, 1903-89* (Bonn, 1996), s. 290-292.
17. R. Lumsden, *Himmler's Black Order* (London, 1997), passim.
18. L. Riemann Hansen, *Tyskernes forgæves forsøg på førergreb* (København, 1996), passim.
19. Jf. H.J. Teichler, *Internationale Sportpolitik im Dritten Reich* (Schorndorf, 1991), s. 294-295.
20. *Ibid.*, s. 292.
21. *Ibid.*, s. 362.
22. *Ibid.*, s. 328-330.
23. *Ibid.*, s. 350.
24. *Ibid.*, s. 253-255.
25. *Ibid.*, s. 365-366.
26. *Ibid.*, s. 362.
27. Jvf. D. Steinhöfer, *Hans von Tschammer und Osten* (Berlin, 1973), s. 77-79.
28. F. Olstad og S. Tønnesson, *Norsk Idretts historie*, vol. 2 (Oslo, 1986), s. 18-85.
29. *Ibid.*
30. *Ibid.*
31. Se H. Bonde, *Niels Bukh – En politisk-ideologisk biografi*, bd. 2 (København, 2001), s. 619-634.